

BABITS MIHÁLY

Mi más volna a költő élete, mint a látott, valóságos világ átmentése egy képzeleti világba? Az esetlegesnek, töredékesnek megismert és csak sejtett sors-kéztől intézett látványosságoknak egy olyan életrendbe való áthelyezése, amelyben a költő a megfellebbezhetetlen intéző és igazságszolgáltató? De nemcsak a költő: minden ember életének sora ez. Először gondtalanul és öntudatlanul éljük sorsunkat, s azután az öntudat választóvizével tapasztalattá, mesterséggé, erkölcsé, hitté vagy művészetté alakítjuk a boldog élet boldogtalan következményeit. Élünk, s azután élményeinket eszmévé dolgozzuk át, eszme minden, a természettel összeforrt vegetatív lények háromszavas és nemzedékeken át kialakult erkölcsiségétől kezdve egészen föl a fennen lebegő azúrvilágig, amelyben Dante, Spinoza, Kant és Goethe az élet örökkévaló ritmusát megrajzolták. De élet és életelvonatkoztatás nem választhatók el ily mereven egymástól. A gyerekkori környezet, az első mezők, amelyeken a képzelet szárnyalását megkísérli, az első lépések az érzelmek és a szép birodalmában nemcsak a megélés állomásai, hanem egyszersmind végzetesen ható erők is, amelyek a jellemet, az írói érzékenységet és lélekösszetételt kialakítják. Az élmények tehát nemcsak anyagul szolgálnak a költői képzeletnek, hanem be is folynak arra a módra, ahogyan a költő ezt az anyagot művészi építményeiben fölhasználja. Mélységes kút a költői lélek, amelynek kávája felé, mint terebélyes, virágzó fa, mindig a bontatlan érzékekkel megélt látomásvilág hajlik, s a legkülönösebb, hogy ennek tükörképe olyan vízen reng, amely nedvét az ő gyökereiből szívta.

Babits Mihály élményeinek legnagyobb részét könyvekből merítette. Fontos tudnunk, hogy kiktől szüle-

tett, mily környezetben nőtt fel, de még fontosabb azokról a nagy szenzációkról számot adnunk, amelyeket a könyveknek köszönhet. Jellemző, hogy gyermekkorának majd mindegyik alakja, amely emlékezetébe vésődött, a könyvvel volt összefüggésben. Nagynénje, Nenne (akit *A gólyakalifában* írt meg), szekszárdi otthonukban Victor Hugót és Chateaubriand-t olvasott föl neki. Apja, aki már kisgyermek korától fogva mint felnőtten beszélt vele, a latin nyelv ismeretébe vezeti be, s korának valamennyi tudományos és társadalmi kérdésébe beavatja, még a darwinizmust s a Dreyfus-ügyet sem véve ki. Szülei közül éppen ezért apjával van bensőbb viszonyban, mert a vérokötélen kívül szellemi kapcsolatok is kötik egymással. Nagybátyjának, Kelemen Mihálynak óriási könyvtára olyan bővöllettel igézi meg, mintha tündérvilág nyílnék meg előtte:

Mikor még gyermek voltam,
szomorú és szerény,
egy nagy könyvtárszobába
kerültem egyszer én,
s kiálték vágyra kelten:
Elmém hajóra hág!
Mily szomjú véges lelkem
rád, végtelen világ!

És a gyermekkortól kezdve fel egészen addig az időpontig, amikor költői hangszerét már teljesen felidegezte, s életszemléletét minden árnyalatában kidolgozta, bizonyára, ha visszatekint életére, nagy föllendüléseit, áradozó elfelejtkezéseit mind a könyvekkel kapcsolatos élményeknek köszönhette. Azt hiszem, nincs egyetlen magyar költő sem, aki a régi és új népek költészetében megőrzött idegen világokkal oly mély és annyira bensőséges vonatkozásban lett volna, mint ő. Költészetének fejlődésében határozottan fölismerhetünk egyes korszakokat, amikor képzelete játszva éli bele magát a parnasszisták, Baudelaire, Tennyson vagy Swinburne technikájába és érzelmvilágába; amikor „fáradt gondolata szeret öltetni hosszú redőjű tógát”, s göröggé vagy latinná válik; amikor az életet legap-

róbb részleteiben is úgy tudja látni és megélni, mint Dante. Természetesen nem kölcsönzésekről és hatásokról van itt szó. Ha verselési technikáját itt-ott gazdagítja is velük, ez tulajdonképpen csak a nyelv bravúrja, amely költészetének lényegével nincs semmi összefüggésben. Ha Babits Mihály csupán idegen műformák átültetője volna, nem volna érdemes foglalkozni vele. Költészetében éppen az az érdekes, hogy sokféle hangja, változatossága és hűvös tárgyilagossága mögött rendkívül nagy lírikus egyéniség rejlik, amely néha-néha még játszani, szemfényvesztést űzni is képes, csak hogy annál jobban leplezze magát. Ezt nem szabad elfelejtenünk, ha Babitsnál a könyvek hatásáról beszélünk. Egy-egy könyv s egy-egy író, mint Arany, Heine, Spinoza, Tennyson vagy Dante életének oly szorosan vett élménye, mint akár a szekszárdi gyermekévek, a pécsi diákoskodás, a pesti egyetemi tanulmányok, bajai, szegedi és fogarasi tanárkodása. Szorosan vett élmény, mert nem marad hatásuk alatt, hanem megéli őket, úrrá lesz rajtuk, s a maga világában szuverén kézzel földolgozza őket.

Ez a körülmény rávilágít Babits írói géniusának egyik legfontosabb alapvonására: a túlzott, a mértéktelen értelmiségre. Azt is mondhatnók, hogy filozófusnak született, ha képzeletének érzékenysége és látomásereje értelmiségével nem vetekednék. Ez a két vonás, tehetségének ez a két legmélyebb és legösztönösebb forrása gyermekkora óta rendezője a sokszor válságos, a mindig halk, de annál többet mondóbb színjátéknak, amely a költő lelkében végbemegy. Ugyanaz a fejlett értelmű fiúcska, aki apjával Zola regényeiről tárgyal, éjjelenként rémálmok ijesztő szövedékében vergődik (innen *A gólyakalifa* alapeszméje!), s korán elveszítve hitét a pozitív vallásban, gyermeknapjait a kétkedés gyötrelmeivel, a túlvilági ítékezés borzalmainak aprólékos elképzeléseivel mérgezi meg.

Gyermek kívánnék lenni, tiszta gyermek,
kit nem zavarnak semmi bús szerelmek
s amilyen talán nem valék soha.

A túlzott értelmiség és túlzott képzelőerő válságos kettőssége lelki életének nyűgös sajátása marad. Mikor már a *Levelek Írisz koszorújából* úgyszólván teljesen készen van, s kritikus elméje költői (hivatásának méretéről fogalmat szerezhetne, leghőbb vágya, hogy filozófus legyen. Első nagyobb arányú irodalmi működése a Magyar Filozófiai Társulat *Közlönyében* indul meg, ahová a külföldi bölcsészetet ismertető cikkeket ír. Megváltozott életkörülményei azonban tudományos törekvéseinek véget vetnek. Vidékre kell tánnak mennie, s itt egy olyan készültségű filozófusnak, mint Babitsnak, megfelelő könyvtár nem állhatott rendelkezésére. A költészet múzsája szerényebb, mint a bölcséleté: a magános költőt vidéki városok hónaposzobáiban fölkereste, s otthonát csodálatos világgal népesítette be. Baján nyert végleges alakot az első verseskötet: a *Levelek Írisz koszorújából*. Fogarason a második: *Herceg, hátha megjön a tél is! A* hírnév eljött a messze fekvő erdélyi városkában élő költőért, s Budapestre szólította, nagy irodalmi csatározások közé.

*

Budapestre, nagy irodalmi csatározások közé. Helye irodalmi szőlamként futott tollam alá e kifejezés. Budapestre jött a költő, aki vizek remegő tükre alatt, amely a földi fényt csak kékes átszűrőssel bocsátja keresztül, piros korallok eleven hegyeit, álméletű állatok virágszigetét építette. Budapestre, de nem is egészen Budapestre, hanem csak Újpestre. Ez a tanári pályán ama kitűnő vidéki erők végállomása, akiket nem nagyúri összeköttetés, csupán önérdekük pártfogol. Budapestre való érkezését megelőzte költészete. Két kötete a *Nyugat* kiadásában már megjelent. Ezek a kötetek s bennük *Laodameia*, a legjobb magyar költői tragédiák egyike, teljes pompájában csillogtatták meg a csodálatos finomságú elefántcsont művet: Babits költészetét. Csodálatos elefántcsont palota, amelynek legkisebb részét is művészi gonddal csiszolta-faragta, s amely mégis törhetetlen, időközön, ízléseken kifogó, mert a legernyelkedettebb művészet törvényei szerint készült. De mit érne e csillogó formapalota egy-

magában? A nagy, az igazi műélvező élmény: a benne rejtő emberi élet. Örökké remegő sóhajoknak, fény-szövetű látomásoknak, illattá finomult érzelmeknek és leheletté tisztult gondolatoknak lakóháza ez az áhítattal emelt költői építmény. És a legnagyobb varázsa éppen ebben van. *Élve* megörökíti az életnek legmegfoghatatlanabb, legtünőbb szépségeit: kihangzó szavakat, telt tekinteteket, kifejező mozdulatokat, sokszavú csendet, alkonyi fényt, életbe átszűrődő álomképet, véges formában bujdosó végtelenséget. Lehet-e ilyen finom, alig sejthető árnyalatok költészetének más a háza, mint a legigényesebb, leggazdagabb költői műforma? Innen ered az a szinte lázas dúskálás csengő rímekben és rímtelenségekben, alliterációkban, szavak, gondolatok, hangsúlyok, időmértékek, színek, hangulatok ritmusában, régi és új versformákban, mert a költőt (mint mély barlangba dobott kavicsnak dübörgő szökkenése) az életből ellopott fény változatai érdeklik a formák gazdag skáláján, s mert e formagazdagságba saját szívét akarja zárni.

Ki hajdan annyi szívnek kulcsa voltál
Szonett, aranykulcs, zárd el szívemet.

Kialakulhat-e ilyen álomvilág másutt, mint a csend, a nyugalom tükre alatt, amely a földi életet csak kékes átszűréssel bocsátja keresztül, s ahol a költő-búvár nyugodtan építheti látomáskorallok eleven hegyeit, szent hallucinációk hangszigetét?

A költő Budapestre jött, ahol éppen akkor az illettékes irodalom figyelmét a magyar szimbolizmus csodavirága: Ady Endre kötötte le. Ady Endre megjelelése más volt, mint Babitsé: nála a hangsúly az érzelmi élet forradalmiságára volt vetve, míg Babitsnál külső látszatra csupán formaforradalomról volt szó, ha a tökéletesedést lehet forradalomnak nevezni. Ady Endre igézete ellenállhatatlan volt, s így megjelenésének a tőle teljesen elütő Babits lelki életére is hatással kellett lennie. A versengést közöttük közönség és bíráló szinte kikényszerítette. Ady egyénisége any-

nyira minden mást kizáróan élte át magát költészetté, hogy költeményei természetszerűleg törekedtek arra, hogy ne versek, hanem a vers legyenek. Babits egyéniségét már önmagában véve is saját költészete kritikájának kellett éreznie. A sokszor oly szűkmarkú és sokszor indokolatlanul bőkezű sors e két nagyszerű költőpéldányt, éppen mint a költészet két végpólusát egy időben s egy útra helyezte, hogy az Arany János halála óta elárvult magyar lantot új húrokkal szereljük föl. És irodalmunk fejlődésének egyik legszebb mozzanata, hogy e két költőnek titkos, tisztán lelki versengése mindegyiknek saját költői világára volt üdvös hatással. Ady izzó, lávaszerű megnyilatkozásával szemben a közönség Babits költészetét túl hidegnek, túl személytelennek érezte. Ha egyik tudott tiszta érzelemmé válni műforma nélkül, a másikat az a veszelem fenyegette, hogy tiszta forma lesz — érzelem nélkül. A közönség — ide számítva a legtárgyilagosabb kritikát is — szereti a színpadiságot. Különös vágy támad benne, hogy a dús hangszerelésű költőt, kinek hárfáján még a legenyhébb esti szellő is visszhangos változatban bűg végig, nagy viharok közepette, az élet durván tákolt színpadán, földi vágyak eszeveszett forgatagában lássa. „Nem takart seb kell, inkább festett vérzés.” Babits is megkapja, el is érti a fölhívást: lép ki csontpalotádból, fuss és kínlódj a mi életutunkon, hogy vérző szíved láttára kis bánataink csituljanak! Erre az útra lépni azonban úgy, ahogy mások kívánták, költői egyéniségének megtagadása lett volna. Mégis, Babits harmadik pesti kötetében, a Recitatívban, s az utolsóban, *A nyugtalanság völgyében*, mintha némi engedményt tett volna az életnek. Az igaz, hogy az élet is alaposan fölrázta abból a nyugalomból, ahová az alkotás vágya elzárta. Háború, forradalmak, szörnyű változások sötét felhői vetettek árnyat az álmotükörre, amely alatt soha nem hallott melódiák bűvárja fűzte a hangok korallját. Költőtársa pedig, akivel nehéz idők s a közös eszménykép megértő barátságba kulcsolta, azóta földi gondok felett, érzelmeinek éteri világába költözött. Egymás mellett s egymást támo-

gatva költészetük meredek csúcsát mind a ketten megmásztak. Ady költői képe teljes megvilágításban ragyog előttünk. Vajon föl lehet vázolni a Babitsét is?

*

Meg sem kísérténém Babits költészetének összefoglaló értékelését adni, ha írói fejlődése nem azt mutatná, hogy ez a sokoldalú tehetség termelésének nagyobbik felét a szépprózába viszi át. Mint költő bizonyos nyugvóponthoz érkezett. Érdeklődését most inkább irodalmi tanulmányai, Dante-fordítása, amelyből az utolsó, a *Paradicsom*, most jelent meg, s legfőként a regényírás köti le. A *gólyakalifa* és *Timár Virgil fia* után könnyen elképzelhetjük, hogy milyen célok megvalósítását keresi a regényben. Szigorúan művészi szerkezettel, egyszerű vonalú cselekvésben, kristálytisztá, fukar nyelven a mai lélek elemzését akarja adni, tegyük hozzá, hogy a mai férfilélek elemzését. Az elemző regényeket a franciáktól vettük át, s velük együtt belopódzott irodalmunkba egy adag természetellenes, aszszonyos lelki élet is, amelynek hazug és perverz megnyilatkozásait regényíróink férfialakjaikban buzgón megszólaltatták. Babits a regényt is klasszikussá akarja tenni. A modern regényt is éppúgy klasszikussá akarja tenni, mint ahogy a modern verset erre a magas színvonalra emelte. Szépprózai törekvéseiről csak a jövő számolhat be. Ezen a téren éppúgy, mint a klasszikus tragédia terén — a *Laodameia* eléggé bizonyítja — sokat lehet még várni tőle. Költészetének eredményei azonban már készen vannak.

Tévedés lenne azt hinni, hogy mikor Babits költői jelentőségét a mai vers klasszikussá tételében határozzuk meg, ezzel egyszerűen azt akarjuk mondani, hogy túl a Petőfi—Arany korszakon, hidat vetett Vörösmartyig, sőt Csokonaiig és Berzsenyiig. Babits a maga klasszicizmusát teremtette meg, amelybe ugyan fölolvastja a tiszta görög és latin elemeket is, de ugyanakkor Aranyból és Heinéből indul ki, tanul a parnasszistáktól, az angol lírikusoktól, a francia szimbolistáktól is, és a műforma-gondot odáig viszi, hogy még a szabad verset is tiszta művészi kötöttségé alakítja. A válto-

zatos költői iskolában azonban, amelyet megjár, egy percre sem felejtí el vagy csorbítja meg költői tehetségének vele született alaptulajdonságait: képzelete látomásos érzékenységét s értelmisége művészi ritmusát. E két vonásnak termékeny összejátszása okozza, hogy bármilyen költői formát is komponál, mindig Babits-verset ír. És ez a Babits-vers nem egyforma; alig van költő, aki annyi versalakot és vershangulatot megszólaltatott volna, mint ő. Legjellegzetesebb versfajai: a naturalisztikus élességgel megrajzolt életképek, amelyeket álomból idetévedt idegborzalom éltet és ütemez; az élet vak ritmusát visszaadó látomások, ahol visszacsengő rímek, képek, sorok lázasan súrlódnak s fonódnak egymásba; régi képekben, történeti hangulatokban való föloldódások, amelyekben a legtisztább harmónia és a legtöbb optimizmus cseng; antik benyomások mai élménnyé való élése, amikor művészete a legbűvösebb oldalát mutatja. Csak egypár egészen tiszta Babits-fajt emeltem ki a sok közül, de amelyek Babits költői skáláját korántsem merítik ki. E felsorolás azonban eléggé érezteti, hogy mily sokféle elemből alakult ki Babits lírája. Ez a gazdag líra nem hosszabb fejlődés betetőzése, hanem tikkadt, száraz idők után a mélységből hirtelen előtörő szökőkút. Hogy sugara magasabbra tör-e, szélesebb területet öntöz-e be, termékenyítve, mint Adyé, minek erről vitatkozni? Az összehasonlítás csak nyájembereknek jár ki: a nagy költők társaltalanok, egyedülállók, összehasonlíthatatlanok. Babits nagy költő: betetőzés önmagának, kiindulás másoknak.